

FILOZOFIA LOGICKÉHO ATOMIZMU (I)

Bertrand RUSSELL

Nasledujúci text pozostáva z ôsmich prednášok,^a ktoré som predniesol na Gordon Square v Londýne počas prvých mesiacov roku 1918. Väčšinou sa v nich vysvetľujú niektoré myšlienky, ktoré som sa naučil od svojho priateľa a bývalého študenta Ludwiga Wittgensteina. Od augusta 1914 som nemal možnosť oboznámiť sa s jeho názormi, ba dokonca ani neviem, či žije alebo je mŕtvy. Preto okrem toho, že je pôvodcom mnohých teórií obsiahnutých v týchto prednáškach, nenesie za ich obsah nijakú zodpovednosť.^b

OBSAH

1. *Fakty a výroky*
2. *Jednotliviny, predikáty a vzťahy*
3. *Atomárne a molekulárne výroky*
4. *Výroky a fakty s viac ako jedným slovesom; viery atď.*
5. *Všeobecné výroky a existencia*
6. *Deskripcie a neúplné symboly*
7. *Teória typov a symbolika; triedy*
8. *Odbočka do metafyziky: čo jestvuje*

1. Fakty a výroky

Sériu prednášok, ktorú práve začíname, som nazval filozofia logického atomizmu. Niekoľkými poznámkami by som mal zrejme priblížiť, čo rozumiem pod týmto názvom. Filozofia, ktorú chcem obhajovať a ktorú nazývam logický atomizmus, sa mi vnútila pri úvahách o filozofii matematiky, hoci by som ťažko vedel povedať, do akej miery navzájom logicky súvisia. To, čo budem v prednáškach hovoriť, sú predovšetkým moje osobné názory a netvrdím, že sú niečím viac.

V knihe *Princípy matematiky*^f som sa pokúsil dokázať, že pri skúmaní matematiky sa v konečnom dôsledku dostaneme k logike. Matematika sa vracia k logike v najstriktnejšom a najformálnejšom zmysle. V týchto prednáškach sa pokúsím pomerne stručne a neúplne načrtnúť logickú doktrínu, ktorá podľa mňa vyplýva z filozofie matematiky nie v striktnom logickom zmysle, ale ako výsledok uvažovania. Načrtnem určitú logickú doktrínu a s ňou súvisiacu metafyziku. Budem obhajovať logiku, ktorá je atomistická, na rozdiel od monistickej logiky uprednostňovanej tými, ktorí viac-menej nasledujú Hegela. Keď tvrdím, že moja logika je atomistická, mám na mysli, že sa stotožňujem s bežným presvedčením, že existujú mnohé samostatné veci [separate things]. Nedomnievam sa, že zjavnú rôznosť sveta konštituuju fázy alebo nereálne úseky jedinej nedeliteľnej Reality. Z toho vyplýva, že filozofiu, ktorú chcem obhajovať, treba z veľkej časti odôvodniť na základe zdôvodnenia správnosti procesu analýzy. Často sa hovorí, že analýza je falšovaním, že keď analyzujete konkrétny celok, falšujete ho a že výsledky analýzy nie sú pravdivé. Tento názor nie je podľa mňa správny. Samozrejme, ani ja, ani nikto iný nechce povedať, že po analýze ste zachovali všetko, čo ste mali pred analýzou. Keby ste všetko zachovali, pri analýze by ste nikdy k ničomu nedospeli. Proti názorom, s ktorými nesúhlasím, nechcem vystupovať polemicky, protiargumentáciou, ale tak, že pozitívne sformulujem, čo o danom probléme pokladám za pravdivé, pričom sa pousilujem, aby moje názory nevyhnutne vyplývali z absolútne nesporných údajov. Slovné spojenie "nesporné údaje" nemožno pokladať za synonymum zvratu "pravdivé údaje", lebo výraz "nesporný" je na rozdiel od slova "pravdivý" psychologický termín. Keď poviem, že niečo je "nesporné", mám tým na mysli, že by to nikto nechcel popierať. Z toho nevyplýva, že je to pravdivé, hoci z toho vyplýva, že to všetci budeme pokladať za pravdivé - k pravde sa zrejme nedokážeme viac priblížiť. V každej teórii poznania vás viac alebo menej obmedzuje subjektívnosť, ktorej sa nedá vyhnúť, lebo vás nezaujímá, čo je o svete pravdivé, ale čo môžete o ňom vedieť. Každý argument sa musí začínať niečím, čo sa vám zdá pravdivé; ak sa vám to zdá pravdivé, nemožno

urobiť nič viac. Nemôžete sa odosobniť a na abstraktnej úrovni zisťovať, či to, čo sa vám zdá pravdivé, je pravdivé; na konkrétnej úrovni však môžete sledovať, ako sa jedno vaše presvedčenie zmení v dôsledku iných vašich presvedčení.

Svoju doktrínu nazývam *logickým* atomizmom preto, lebo atómy, ku ktorým sa chcem dostať ako k posledným rezíduám analýzy, sú logické, a nie fyzikálne. Niektoré logické atómy sú tzv. "jednotliviny" napríklad malé farebné škvrny alebo zvuky, momentálne veci a iné logické atómy sú predikáty alebo vzťahy atď. Ide o to, že nechcem dospieť k atómom fyzikálnej analýzy, ale k atómom logickej analýzy.

Vo filozofii sa stretávame s čudnou skutočnosťou, že údaje, ktoré sa na začiatku zdajú nesporné, sú pomerne hmlisté a viacznačné. Môžete napríklad povedať: "V tejto miestnosti je teraz niekoľko ľudí." V istom zmysle je to nesporné. Keď sa však pokúsite vymedziť, čo je táto miestnosť, čo pre človeka znamená byť v miestnosti, ako odlíšiť jedného človeka od druhého atď., zistíte, že ste povedali niečo veľmi nejasné a v skutočnosti neviete, čo ste mysleli. Je pomerne nezvyčajné, že význam všetkého, o čom ste si naozaj istí, fakticky nepoznáte, a keď nájdete presnú formuláciu, nebudete si hneď istí, či je to pravda alebo nie. Poctivé filozofovanie podľa mňa spočíva najmä v tom, že od samozrejmych, hmlistých, viacznačných vecí, ktoré pokladáme za isté, prejdeme k niečomu presnému, jasnému, určitému, o čom sme pomocou úvahy a analýzy zistili, že je obsiahnuté vo vágnej veci, ktorou sme začali - je skutočnou pravdou a táto vágna vec je jej "tieňom". Keby som mal viac času a vedel by som viac, rád by som venoval celú prednášku pojmu vágnosti. Myslím si, že vágnosť je v teórii poznania omnoho dôležitejšia, než by ste usúdili z prác väčšiny autorov. Všetko je vágne do takej miery, že si to neuvedomíte, kým sa to nepokúsíte spresniť, a všetko presné je také vzdialené tomu, čo si normálne myslíme, že ani na chvíľu nemôžete predpokladať, že sme to skutočne mali na mysli, keď sme vyslovili svoju myšlienku.

Keď pomocou spomínanej metódy analýzy a úvahy prechádzate od vágneho k presnému, vystavujete sa istému riziku omylu. Ak začnem tvrdením, že v tejto miestnosti je toľko a toľko ľudí, a potom sa ho pokúsím spresniť, vystavujem sa mnohým veľkým rizikám a každé presné tvrdenie, ku ktorému dospejem, pravdepodobne nebude celkom pravdivé. Od týchto vágnych a nesporných vecí sa teda nedá ľahko alebo jednoducho dostať k presným veciam, ktoré by zostali nesporné. Presné výroky, ku ktorým dospejete, môžu byť z *logického hľadiska* premisami systému, ktorý na nich vybudujete, ale nie sú premisami teórie poznania. Je dôležité uvedomiť si rozdiel medzi tým, z čoho je váš poznatok skutočne odvodený [derived], a tým,

z čoho by ste ho vyvodili [deduce], keby ste mali úplné poznanie. Ide o celkom rozdielne veci. Logik by pre vedu nevybral ako premisu to, čo možno spoznať najľahšie alebo ako prvé, ale vybral by výrok s veľkou deduktívnou silou, veľkou presvedčivosťou a presnosťou; odlišoval by sa od premisy, ktorou sa skutočne začalo vaše poznanie. Keď hovoríte o premise pre teóriu poznania, nehovoríte o niečom objektívnom, ale o tom, čo sa mení od jedného človeka k druhému, lebo jeden človek má pre teóriu poznania iné premisy ako druhý človek. Mnohé školy predpokladajú, že keď sa pokúšate filozofovať o tom, čo viete, mali by ste svoje premisy hľadať vo sfére nepresnosti a vágnosti, nie na úrovni, ku ktorej ste dospeli, ale mali by ste sa vrátiť späť k dieťaťu alebo opici, a že všetko, čo vy viete - čo však psychológ pokladá za produkt vášho predchádzajúceho myslenia, analýzy a uvažovania - nemôžete v skutočnosti pokladať za premisu vášho poznania. Táto teória je veľmi rozšírená a využíva sa proti analytickému postoju, ktorý chcem obhajovať. Zdá sa mi, že keď nechcete študovať len históriu alebo vývin mysle, ale mienite hľadať povahu sveta, nechcete sa vrátiť späť a opustiť úroveň, na ktorú ste sa dostali. Nechcete sa vrátiť k vágnosti dieťaťa alebo opice, lebo zistíte, že vaša vágnosť predstavuje pomerne veľký problém. Narážame na problémy, ktoré sa vo filozofii opakujú, že máte dva základné predsudky, ktoré sa navzájom vyvracajú, ale argument chýba. Podľa jedného spôsobu uvažovania musí byť tzv. primitívna skúsenosť lepším vodidlom k múdrosti než skúsenosť mysliacich ľudí a druhý spôsob uvažovania pokladá za správny opak. Na to podľa mňa nejstuje nijaký argument. Je celkom jasné, že veľmi vzdelaný človek vidí, počuje, cíti atď. celkom inak ako malé dieťa alebo zviera a že tento druh skúsenosti so svetom a myslenia o svete je omnoho viac analytický než primitívnejšia skúsenosť. Premisy každej analýzy sa *nám* musia zdať nesporné - nám tu a teraz, akí sme - a v podstate Descartovu metódu pokladám za správnu: mali by ste pochybovať o veciach a zachovať len to, čo sa nedá spochybniť, lebo je to jasné a zreteľné, a nie preto, že ste si istí, že sa nezmýlite, pretože nijaká metóda vás neuchráni od možnosti omylu. Túžba po úplnej istote je jedna z pascí, do ktorých vždy padáme, a vo sfére poznania je rovnako neudržateľná ako v iných oblastiach. Napriek tomu sa domnievam, že ak je to tak, je Descartova metóda vhodným štartom.

Preto navrhujem, aby sme každý predložený argument začali údajmi, ktoré sú až smiešne samozrejme. Filozofické schopnosti, ktoré potrebujeme, sa budú prejavovať na jednej strane pri vyberaní údajov poskytujúcich veľkú časť materiálu pre uvažovanie a analýzu a na druhej strane pri uvažovaní a analýze samej.

Moje doterajšie poznámky mali len úvodný charakter.

Prvou samozrejmosťou, na ktorú by som chcel obrátiť vašu pozornosť - pričom dúfam, že budete so mnou súhlasiť, že to, čo nazývam samozrejším, je také jasné, že je takmer smiešne sa tým zaoberať - je to, že svet obsahuje *fakty*,^d ktoré sú celkom nezávislé od toho, čo si o nich myslíme, a že takisto existujú *viery*,^e ktoré referujú na fakty, pričom vďaka referencii na fakty sú pravdivé alebo nepravdivé. Najprv sa pokúsím predbežne objasniť, čo rozumiem "faktom". Keď hovorím o faktoch - nepredložím presnú definíciu, ale vysvetlenie, aby ste vedeli, o čom hovorím - mám na mysli to, čo robí výroky pravdivými alebo nepravdivými. Keď poviem "Prší", je to pravda za istého počasia a nepravda za iného počasia. Stav počasia, na ktorého základe je moja výpoveď pravdivá (prípadne nepravdivá), nazývam "fakt". Keď poviem "Sokrates je mŕtvy", moja výpoveď je pravdivá vďaka určitému fyziologickému javu, ktorý sa dávno stal v Aténach. Výpoveď "Gravitácia sa mení nepriamoúmerne štvorcu vzdialenosti" je pravdivá vďaka astronomickému faktu. Výpoveď "Dva plus dva sú štyri" je pravdivá na základe aritmetického faktu. Keď na druhej strane poviem "Sokrates žije", "Gravitácia sa mení priamoúmerne štvorcu vzdialenosti" alebo "Dva plus dva je päť", tieto tvrdenia budú nepravdivé vďaka tým istým faktom, pre ktoré boli predchádzajúce tvrdenia pravdivé.

Všimnite si, že keď hovorím o fakte, nemám na mysli konkrétnu existujúcu vec, ako Sokrata, dážd alebo slnko. Sokrates sám neurobí nijakú výpoveď pravdivou ani nepravdivou. Azda si myslíte, že Sokrates sám robí pravdivou výpoveď "Sokrates existoval"; v skutočnosti sa však mýlite. Príčinou je omyl, ktorý sa pokúsím objasniť v šiestej prednáške, venovanej pojmu existencie. Sokrates¹ alebo ľubovoľná jednotlivina sama osebe nerobí nijakú výpoveď pravdivou ani nepravdivou. Výpovede "Sokrates je mŕtvy" a "Sokrates žije" sú o Sokratovi. Prvá je pravdivá a druhá nepravdivá. Faktom nazývam to, čo vyjadruje celá veta, nie jedno meno ako "Sokrates". Samostatné slovo, napríklad "oheň" alebo "vlk", môže vyjadriť fakt len vďaka nevyjadrenému kontextu; na úplné vyjadrenie faktu treba vždy vetu. Fakt vyjadríme napríklad vtedy, keď povieme, že určitá vec má istú vlastnosť alebo je vo vzťahu s inou vecou; "faktom" však nenazývam vec s touto vlastnosťou alebo v danom vzťahu.

Treba si všimnúť, že fakty patria do objektívneho sveta. Okrem zvláštnych prípadov ich nevytvárajú naše myšlienky alebo presvedčenia. To je jedna z vecí, ktorú by som chcel predložiť ako zjavnú samozrejmosť. Keď si však človek prečíta niečo z filozofie, uvedomí si, ako veľa treba povedať prv, než sa takéto tvrdenie môže stať požadovaným postojom. Predovšetkým by som chcel zdôrazniť, že zoznam "jednotlivín" nezachytáva celý vonkajší

svet - svet, ktorý chceme poznať - ale treba vziať do úvahy aj to, čo nazývam faktmi, ktoré sa vyjadrujú vetami, a že súčasťou skutočného sveta sú okrem jednotlivých stoličiek a stolov aj fakty. Okrem psychologických tvrdení nie je cieľom väčšiny našich výpovedí iba vyjadrenie stavov mysle, hoci sa im často podarí vyjadriť nanajvýš toto. Ich cieľom je vyjadriť fakty, ktoré (okrem psychologických faktov) budú o vonkajšom svete. Takéto fakty sú dôležité vtedy, keď hovoríme pravdu, ale aj vtedy, keď hovoríme nepravdu. Keď hovoríme nepravdu, je naše tvrdenie nepravdivé na základe objektívneho faktu, a keď hovoríme pravdu, je takisto pravdivé na základe objektívneho faktu.

Existuje mnoho rôznych druhov faktov a v ďalších prednáškach sa do istej miery budeme venovať ich klasifikácii. Na začiatok spomeniem len niekoľko druhov faktov, takže si nepredstavujte, že všetky fakty sú podobné. Existujú *singulárne fakty*, napríklad "Toto je biele"; a existujú *všeobecné fakty*, napríklad "Všetci ľudia sú smrteľní". Pravda, rozdiel medzi singulárnymi a všeobecnými faktmi patrí k najdôležitejším. Opäť by bolo veľkým omylom predpokladať, že svet sa dá úplne opísať len prostredníctvom singulárnych faktov. Predpokladajme, že sa vám podarilo zhrnúť všetky singulárne fakty sveta a neexistuje nijaký nezachytený singulárny fakt akéhokoľvek druhu. Stále ste však nepodali úplný opis univerza, pokiaľ k nemu nepridáte: "Zhrnul som všetky existujúce singulárne fakty univerza." Svet nemôžete úplne opísať bez všeobecných ani bez singulárnych faktov. Iný, trochu zložitejší rozdiel je medzi pozitívnymi a negatívnymi faktmi, napríklad "Sokrates žil" (pozitívny fakt) a "Sokrates nežije" (negatívny fakt).² Tento rozdiel sa však ťažko spresňuje. Potom na jednej strane existujú fakty, ktoré obsahujú jednotlivé veci alebo jednotlivé vlastnosti či vzťahy, a na druhej strane úplne všeobecné fakty, aké obsahuje logika, v ktorých sa neuvádza nijaká zložka skutočného sveta, nijaká jednotlivá vec, jednotlivá kvalita alebo jednotlivý vzťah môžete povedať, že sa nezmieňujú o ničom. Jednou črtou logických výrokov je, že sa nezmieňujú o ničom. Príkladom je výrok: "Ak jedna trieda je časťou druhej triedy, predmet, ktorý je prvkom jednej z nich, je prvkom aj druhej z nich." Všetky slová obsiahnuté v tomto rýdzo logickom výroku v skutočnosti patria do syntaxe. Tieto slová vyjadrujú len formu alebo spojenie a nezmieňujú sa o nijakej jednotlivéj zložke výroku, v ktorom sa vyskytujú. Pravda, treba to dokázať; netvrdím, že ide o samozrejmosť. Ďalej existujú fakty o vlastnostiach jednotlivých vecí a fakty o vzťahoch medzi dvoma, tromi... vecami; a ľubovoľné množstvo rôznych klasifikácií niektorých faktov vo svete, ktoré sú dôležité na rôzne účely.

Dualita pravdivých a nepravdivých faktov zjavne neexistuje; sú to len fakty. Prirodzene, bolo by omylom povedať, že všetky fakty sú pravdivé.

Pravdivosť a nepravdivosť sú totiž korelátory a o niečom môžete povedať, že je pravdivé, len vtedy, keď to *môže byť* nepravdivé. Fakt nemôže byť ani pravdivý, ani nepravdivý. Dostávame sa tak k otázke výpovedí, výrokov alebo súdov, teda vecí, ktorých sa týka dualita pravdy a nepravdy. Ak sledujeme ciele logiky, hoci podľa mňa nie ciele teórie poznania, je prirodzené pokladať výrok za typického nositeľa duality pravdy a nepravdy. Výrok je oznamovacia veta, t.j. veta, ktorá niečo tvrdí, nie otázka ani rozkaz, ani želanie. Môže ísť o vetu, ktorá sa začína slovom "že". Napríklad: "že Sokrates žije", "že dva plus dva sú štyri", "že dva plus dva je päť" - všetko tohto druhu bude výrokom.

Výrok je len symbol. Je zloženým symbolom v tom zmysle, že jeho časťami sú takisto symboly: symbol možno definovať ako zložený, keď má časti, ktoré tiež sú symbolmi. Vo vete zloženej z niekoľkých slov sú tieto slová symboly, a preto veta, ktorá z nich pozostáva, je zloženým symbolom v tomto zmysle. Teória symbolov je pre filozofiu veľmi dôležitá; omnoho dôležitejšia, než som sa kedysi domnieval. Nazdávam sa, že jej dôležitosť je takmer celkom negatívna, t.j. spočíva v tom, že kým si správne neuvedomíme symboly, kým si správne neuvedomíme vzťah symbolu k tomu, čo symbolizuje, budeme pripisovať veciam vlastnosti, ktoré patria len symbolom. To je pravdepodobné predovšetkým vo veľmi abstraktných oblastiach, akou je filozofická logika, lebo predmet, o ktorom si myslíte, že rozmýšľate, je taký výnimočne náročný a prchavý, že každý, kto sa o ňom pokúšal uvažovať, vie, že sa mu nedá venovať viac ako pol minúty raz za šesť mesiacov. Zvyšok času rozmýšľate o symboloch, pretože sú hmatateľné; ale to, o čom dúfate, že rozmýšľate, je odstrašujúco náročné a človek o tom nedokáže často uvažovať. Skutočne dobrý filozof je ten, ktorý o tom uvažuje jednu minútu raz za pol roka. Zlý filozof o tom nikdy neuvažuje. Preto je teória symbolov dôležitá; inak totiž určite zameníte vlastnosti symbolov za vlastnosti vecí. Je dôležitá aj v iných zaujímavých ohľadoch. Existujú rôzne druhy symbolov, rôzne vzťahy medzi symbolom a tým, čo symbolizuje, a keď sa to nezohľadní, vznikajú závažné omyly. Jeden druh kontradikcií, ktoré vznikajú v súvislosti s typmi, o ktorých budem hovoriť v neskoršej prednáške, pramení z omylov v symbolike, z toho, že symbol jedného druhu umiestnime tam, kde by sa mal vyskytovať symbol iného druhu. Niektoré pojmy, ktoré sa vo filozofii pokladajú za fundamentálne, podľa mňa vznikli iba pre chyby v symbolike - napríklad pojem existencie alebo, keď chcete, reality. Za týmito dvoma slovami sa skrýva veľké množstvo otázok, o ktorých sa často diskutovalo vo filozofii. Podľa jednej teórie každý výrok v skutočnosti opisuje realitu ako celok atď. Pojmy reality a existencie celkovo hrali veľmi závažnú úlohu vo filozofii.

Domnievam sa, že vo filozofii sa objavili iba v dôsledku zmätkov spojených so symbolikou a že keď tieto zmätky odstránite, zistíte, že prakticky všetko, čo sa povedalo o existencii, je číry omyl; a to je všetko, čo o tom môžete povedať. To je príklad dôležitosti symboliky. V neskoršej prednáške sa k tomu vrátim.

Azda by som sa mal stručne zmieniť o tom, čo chápem pod symbolikou, lebo niektorí ľudia sa podľa mňa domnievajú, že keď hovoríte o symbolike, máte na mysli len matematické symboly. V mojom chápaní zahŕňa všetky jazyky každého druhu, teda každé slovo, každá veta atď. je symbol. Keď hovorím o symbole, mám jednoducho na mysli niečo, čo "znamená" niečo iné; a nedokážem vám opísať, čo chápem pod "významom". Priebežne vyčlením presne nekonečný počet rôznych vecí, čo slovo "význam" môže znamenať, ale nemyslím si, že diskusiu som tým vyčerpal. Domnievam sa, že pojem významu je vždy viac-menej psychologický a že sa nedá dospieť k rýdzo logickej teórii významu, a teda ani k rýdzo logickej teórii symboliky. Myslím si, že ak chcete vysvetliť, čo chápete pod symbolom, musíte zohľadniť poznanie, kognitívne vzťahy a možno aj asociáciu. V každom prípade je mi celkom jasné, že teóriu symbolov a použitie symboliky nemožno vysvetliť čistou logikou, bez ohľadu na rôzne kognitívne vzťahy, ktoré možno zaujímať k veciam.

Na niekoľkých príkladoch ilustrujem, čo možno rozumieť pod "významom". Napríklad slovo "Sokrates" znamená určitého človeka; slovo "smrteľný" znamená určitú vlastnosť; a veta "Sokrates je smrteľný" znamená určitý fakt. Tieto tri druhy významu sú však úplne odlišné, a ak sa domnievate, že slovo "význam" znamená vo všetkých troch prípadoch to isté, upadnete do najbezpečnejších protirečení. Je veľmi dôležité, aby sa nepredpokladalo, že slovom "význam" možno myslieť len jednu vec, a teda že existuje len jeden druh vzťahu medzi symbolom a tým, čo symbolizuje. Meno je správny symbol pre nejakú osobu; veta (alebo výrok) je správny symbol pre fakt.

S vierou alebo výpoveďou sa na rozdiel od faktu spája dualita pravdy a nepravdy. Viera alebo výpoveď vždy zahŕňa výrok. Hovoríte, že človek verí, že to a to je pravda. Nieкто verí, že Sokrates je mŕtvy. Preto verí nejakému výroku a na formálne účely je výhodné chápať výrok ako hlavnú vec, ktorej sa týka dualita pravdy a nepravdy. Je veľmi dôležité uznať napríklad to, že *výroky nie sú menami faktov*. Je to celkom samozrejmé, keď vás na to niekto upozorní, ale v skutočnosti som si to nevšimol, kým mi to neukázal môj bývalý študent Wittgenstein. Keď o tom uvažujete, je celkom zřejmé, že výrok nie je menom faktu, už len preto, že každému faktu zodpovedajú *dva*

výroky. Predpokladajme, že je fakt, že Sokrates je mŕtvy. Máte dva výroky: "Sokrates je mŕtvy" a "Sokrates nie je mŕtvy". Tieto dva výroky korešpondujú s tým istým faktom; vo svete existuje jeden fakt, na ktorého základe je jeden výrok pravdivý a druhý nepravdivý. To nie je náhoda a ilustruje sa tým, prečo je vzťah výroku k faktu celkom odlišný od vzťahu mena k pomenovanej veci. Pre každý fakt existujú dva výroky - jeden pravdivý a druhý nepravdivý - a v povahe symbolov nič nenaznačuje, ktorý z nich je pravdivý a ktorý nepravdivý. Keby to ich povaha naznačila, pravdu o svete by ste zistili preskúmaním výrokov bez toho, aby ste sa pozerali okolo seba.

Uvidíte, že výrok môže vystupovať v dvoch rôznych vzťahoch k faktom: jeden možno nazvať vzťah byť pravdivý o fakte a druhý byť nepravdivý o fakte. Oba sú rovnako dôležité logické vzťahy, ktoré môžu subsistovať medzi výrokom a faktom, kým meno má len jeden vzťah k tomu, čo pomenúva. Meno iba pomenúva jednotlivinu; keď nič nepomenúva, vôbec nejde o meno, ale len o zvuk. Nemôže byť menom bez toho, aby nevystupovalo v danom jednom vzťahu pomenovania s istou vecou, kým výrok neprestane byť výrokom, keď je nepravdivý. S výrokom sa spájajú dva spôsoby - môže byť pravdivý, resp. nepravdivý - ktoré spolu zodpovedajú vlastnosti byť menom. Slovo je menom alebo nie je menom, ale len zvukom bez významu, a práve tak zvrat, ktorý je výrokom, môže byť pravdivý, nepravdivý alebo bez významu; pravdivosť a nepravdivosť však stoja proti bezvýznamovosti. Tým sa, pravda, ukazuje, že formálnologické vlastnosti výrokov a mien sa odlišujú a že vzťahy výrokov k faktom sú celkom iné, a teda výroky nie sú menami faktov. Nemusíte si unáhlene myslieť, že fakty môžete pomenovať nejakou inak - nemôžete. Vôbec ich nemôžete pomenovať. Fakt nemôžete pomenovať v pravom zmysle slova. Môžete ho iba tvrdiť, popierať, túžiť po ňom, želať si ho alebo spochybníť ho, ale vo všetkých týchto aktoch vystupuje celý výrok. Na pozíciu logického subjektu nikdy nemôžete umiestniť to, vďaka čomu je výrok pravdivý alebo nepravdivý. Môže tu vystupovať len ako to, čo sa tvrdí, popiera atď., ale nie ako to, čo sa pomenúva.

Diskusia

Otázka: Svoje východisko "že existuje mnoho vecí" chápete ako postulát, ktorý treba predpokladať, alebo ho neskôr dokážete?

Pán Russell: Nie, ani jedno, ani druhé. Nechápeť ako postulát, "že existuje mnoho vecí". Nazdávam sa, že keby sa to dalo dokázať, dôkaz by bol empirický a dôkazy, ktoré boli uvedené proti tomu, sú *apriórne*. Empirická bytosť, prirodzene, povie, že existuje mnoho vecí. Monistický filozof chce ukázať, že to tak nie je. Mal by som vyvrátiť jeho *apriórne* argumenty.

Nemyslím si, že je *logicky* nevyhnutné, aby existovalo mnoho vecí, ale ani to, aby neexistovalo mnoho vecí.

Otázka: Mal som na mysli, či ste začali empirickú alebo *apriórnu* filozofiu. Uviedli ste svoje tvrdenie len na začiatku a neskôr ho dokážete, alebo sa k dôkazu nikdy nevrátite?

Pán Russell: Nie, nikdy sa nevrátim. Je to ako vzťah žalud'a k dubu. V dube nikdy žalud' nevidíte. Môže sa mi páčiť tvrdenie, ktoré by bolo nepresné a vágne a bolo by také samozrejme ako veci, o ktorých nikdy neviete, čo znamenajú, ale nikdy by som sa nemal vrátiť k tomuto tvrdeniu. Povedal by som, že je tu nejaká vec. Zrejme sme akosi presvedčení, že niekde v tejto veci je ukrytá pravda. Budeme sa pozerat' do jej vnútra aj von, pokiaľ niečo nevyextrahujeme a nepovieme: toto je pravdivé. V skutočnosti nepôjde o tú istú vec, ktorou sme začali, lebo to bude omnoho analytickejšie a presnejšie.

Otázka: Nemohli by ste fakt pomenovať údajom?

Pán Russell: Zdanlivo môžete fakty pomenovať, ale nemyslím si, že aj naozaj: vždy zistíte, že to tak nie je, keď celú záležitosť úplne vysvetlíte. Predpokladajme, že poviete "Sokratova smrť". Podľa vás by to mohlo byť meno faktu, že Sokrates zomrel. Evidentne to tak nie je. Zistíte to, keď zoberiete do úvahy pravdu a nepravdu. Keď predpokladáme, že Sokrates nezomrel, výraz by bol naďalej rovnako významný, hoci by nič nepomenúval. Ak však predpokladáme, že Sokrates nikdy nežil, zvuk "Sokrates" by vôbec nebol menom. Možno to chápať aj inak. Poviete "Sokratova smrť je fikcia". Predpokladajme, že ste v novinách čítali, že Kaiser bol zavraždený, a ukázalo sa, že to nie je pravda. Mohli by ste povedať "Kaiserova smrť je fikcia". Je jasné, že vo svete neexistuje žiadna fikcia, ale aj tak je toto tvrdenie celkom v poriadku. Z toho vyplýva, že výraz "Kaiserova smrť" nie je meno.

2. Jednotliviny, predikáty a vzťahy

Navrhujem, aby sme dnes začali analyzovať fakty a výroky, lebo v istom zmysle hlavnou tézou, ktorú musím zdôrazniť, je legitímnosť analýzy. Keď sa totiž niekto podujme na to, čo nazývam logickým atomizmom, znamená to, že verí, že svet možno analyzovať na množstvo samostatných vecí, medzi ktorými sú vzťahy a podobne, a že argumenty mnohých filozofov proti analýze nie sú opodstatnené.

Niektorí by mohli predpokladať, že filozofia logického atomizmu by v prvom rade mala objaviť, z akého druhu atómov pozostávajú logické štruktúry. Nemyslím si však, že toto je prvoradé; je to len jedna z prvých vecí, ale nie celkom prvá. Treba zvážiť aj dve ďalšie otázky a aspoň jedna z nich je prioritná. Musíte sa pýtať:

1. Sú veci, ktoré vyzerajú ako logicky zložené, naozaj zložené?
2. Sú naozaj entitami?

Druhou otázkou sa zatiaľ nemusíme zaoberať; v skutočnosti si ju nebudeme podrobne všímať, kým sa nedostaneme k poslednej prednáške. Na začiatku sa musíme venovať prvej otázke, či sú tieto veci naozaj zložené. Ani jedna z otázok nie je v predloženej podobe veľmi presná. Nechcem predstierať, že začíname presnými otázkami. Nemyslím si, že môžete začať čímkoľvek presným. Želanú presnosť musíte dosiahnuť postupne. Obe tieto otázky však *môžu* mať presný význam a každá z nich je naozaj dôležitá.

Existuje aj iná otázka, ktorej sa treba venovať ešte skôr: čo je príkladom prima facie zložených entít? To je skutočne prvá otázka, ktorou treba začať. Veci akého druhu budeme považovať za prima facie zložené?

Prírodné, všetky predmety, ktoré poznáme z každodenného života, sú zjavne zložené. Veci ako stoly a stoličky, chlieb a ryby, osoby, kniežatá a autority sú na pohľad zložené. Veci všetkých druhov, ktorým zvyčajne dávame vlastné mená, sú na pohľad zložené; Sokrates, Piccadilly, Rumunsko, Večer trojkráľový alebo všetko, čo vám zide na um a čomu dávame vlastné meno, je zjavne zloženou entitou. Zdá sa, že ide o zložené systémy zviazané do istej jednoty - jednoty takého druhu, že nám umožňuje priradiť takejto veci jedno označenie. Nazdávam sa, že najmä takéto úvahy o zjavnej jednote viedli k filozofii monizmu a k téze, že univerzum ako celok je jedna zložená entita, ktorá je zložená viac-menej podobne ako spomenuté veci.

Osobne však neverím v zložené entity tohto druhu a takéto veci nebudem chápať ako príklady prima facie zložených entít. Moje dôvody sa budú priebežne objasňovať. Dnes neuviedim všetky dôvody, ale viac-menej predbežne vysvetlím, čo mám na mysli. Predpokladajme, že máte analyzovať to, čo vyzerá ako fakt o Piccadilly. Vyslovili ste tvrdenie o Piccadilly, napríklad "Piccadilly je pekná ulica." Domnievam sa, že ak správne analyzujete takéto tvrdenie, zistíte, že fakt korešpondujúci vášmu tvrdeniu neobsahuje nijakú zložku, ktorá by zodpovedala slovu "Piccadilly." Slovo "Piccadilly" bude zložkou mnohých zmysluplných výrokov, ale fakty, ktoré s nimi korešpondujú, neobsahujú nijakú jednu jednoduchú alebo zloženú zložku, ktorá by zodpovedala tomuto slovu. Ak sa teda pri analýze vyjadreného faktu riadite jazykom, zavedie vás k takému tvrdeniu. Svoj postoj podrobnejšie odôvodním v šiestej a čiastočne aj v siedmej prednáške, ale predbežne by som mal naznačiť, ako chápať moju myšlienku. "Piccadilly" je meno určitej časti zemského povrchu a predpokladám, že by ste ho museli definovať ako sériu tried materiálnych entít, ktoré v rôznych časoch obývajú túto časť

zemského povrchu. Zistíte teda, že logický status Piccadilly je zviazaný s logickým statusom sérií a tried, a keby ste Piccadilly pokladali za reálne, museli by ste pokladať za reálne série tried a tejto ulici by ste museli pripísať taký metafyzický status, aký ste pripísali triedam. Ako viete, série a triedy sú podľa mňa logickými fikciami. Keby niekto obhajoval takúto tézu, zmenil by Piccadilly na fikciu. To isté možno povedať aj o iných prípadoch o Rumunsku, Večere trojkráľovom a o Sokratovi. Sokrates zrejme vyvoláva niektoré osobitné problémy kvôli otázke, z čoho sa skladá človek. Kvôli argumentu by sme však mohli Sokrata stotožniť so sériou jeho skúseností. V skutočnosti by bol sériou tried, pretože človek má naraz mnoho skúseností. Veľmi by sa teda podobal na Piccadilly.

Úvahy tohto druhu nás, zdá sa, odvedli od takých prima facie zložených entít, ktorými sme začali, k faktom, ktoré sú nepoddajnejšie a viac si zasluhujú analytickú pozornosť. Minule som vysvetlil, čo pokladám za fakt: fakty sú veci, na ktorých základe je výrok pravdivý alebo nepravdivý; fakt je ten druh veci, ktorý nastáva, keď tvrdenie je pravdivé, a nenastáva, keď je nepravdivé. Fakty sú, ako som povedal minule, tým, čo musíte vziať do úvahy, ak chcete podať úplné vysvetlenie sveta. Svet úplne nevysvetlíte, ak iba vymenujete jednotlivé veci, ktoré sú v ňom: takisto sa musíte zmieniť o vzťahoch medzi týmito vecami, ich vlastnostiach atď. a to všetko sú fakty. Fakty preto určite patria do vysvetlenia objektívneho sveta. Takisto je omnoho jasnejšie, že fakty sú zložené, a oveľa ťažšie ich možno rozložiť než veci, napríklad Sokrata a Rumunsko. Nech akokoľvek rozložíte význam slova "Sokrates", naďalej bude pravdivé, že výrok "Sokrates je smrteľný" vyjadruje fakt. Nemusíte presne vedieť, čo slovo "Sokrates" znamená, je však jasné, že veta "Sokrates je smrteľný" vyjadruje fakt. Tvrdenie, že fakt vyjadrený vetou "Sokrates je smrteľný" je *zložený*, je určite v niečom správne. Veci vo svete majú rozličné vlastnosti a medzi vecami sú rôzne vzťahy. To, že veci majú vlastnosti a sú vo vzťahoch, sú *fakty*; veci a ich vlastnosti alebo vzťahy sú celkom jasne v istom zmysle zložkami faktov, ktoré majú tieto vlastnosti a vzťahy. Analýzu zložených *vecí*, akými sme začali, možno rôzne redukovať na analýzu faktov, ktoré sú zjavne o týchto veciach. Úvahy o zloženosti sa teda musia začínať analýzou *faktov*, nie analýzou zdanlivo zložených *vecí*.

Dôkazom zloženosti faktu je okolnosť, že výrok, ktorý tvrdí fakt, sa skladá z niekoľkých slov, ktoré sa môžu objaviť v iných kontextoch. Pravda, niekedy možno výrok vyjadriť jedným slovom, ale ak sa vyjadri úplne, bude obsahovať niekoľko slov. Výrok "Sokrates je smrteľný" možno nahradiť výrokom "Platón je smrteľný" alebo "Sokrates je človek". V prvom prípade sme zmenili subjekt a v druhom predikát. Je jasné, že všetky výroky,

v ktorých sa vyskytuje slovo "Sokrates", majú niečo spoločné; a to isté platí aj o výrokoch obsahujúcich slovo "smrteľný". To, čo majú spoločné, nezdieľajú s ostatnými výrokmí, ale len s tými, ktoré sú o Sokratovi alebo o smrteľnosti. Podľa mňa je jasné, že fakty, ktoré korešpondujú s výrokom obsahujúcim slovo "Sokrates", majú niečo spoločné, čo zodpovedá spoločnému slovu "Sokrates", ktoré sa v nich vyskytuje. Na začiatku teda narážate na také chápanie komplexnosti, ktoré vám umožní odhaliť, čo má istý fakt spoločné s ostatnými faktmi, podobne ako sa dva fakty "Sokrates je človek" a "Sokrates je smrteľný" týkajú Sokrata, hoci Sokrates netvorí celok ani jedného z nich. Práve v tomto zmysle sa fakt dá rozdeliť na zložky, z ktorých jednu možno nahradiť inou bez toho, aby sa ostatné zložky zmenili, a jedna zložka sa môže objaviť v iných faktoch, hoci nie vo všetkých. Na začiatku chcem objasniť, že fakty možno v istom zmysle analyzovať. Nebudem sa zaoberať všetkými ťažkosťami analýzy, ale len prima facie námietkami filozofov, podľa ktorých sa nič nedá analyzovať.

Pokiaľ to bude možné, opäť sa pokúsim, ako naposledy, začať celkom zjavnými samozrejmosťami. Mojim cieľom a želaním je, aby ste sa čudovali, načo strácam čas takýmito vecami. To chcem dosiahnuť, lebo úlohou filozofie je začať niečím takým jednoduchým, čo ani nestojí za reč, a zakončiť niečím paradoxným, čomu nikto neuverí.

Jedným prima facie znakom zloženosti výrokov je, že sú vyjadrené viacerými slovami. Teraz prejdem k inému bodu, ktorý sa v prvom rade týka výrokov a odvodene faktov. Hoci ste výrok nikdy predtým nepočuli, porozumiete mu, ak rozumiete slovám, z ktorých sa skladá. Zdá sa, že ide o bezvýznamnú vlastnosť, ale výrok sa vďaka nej charakterizuje ako zložený a odlišuje sa od slov s jednoduchým významom. Ak poznáte slovník, gramatiku a syntax jazyka, môžete rozumieť výroku tohto jazyka, hoci ste ho nikdy predtým nevideli. Napríklad v novinách čítate množstvo výrokov, ktoré sú pre vás nové, a napriek tomu im hneď rozumiete, lebo rozumiete slovám, z ktorých sa skladajú. Ak slová, z ktorých sa výroky skladajú, vyjadrujú niečo jednoduché, tak im táto črta chýba. Všimnite si napríklad slovo "červený" a predpokladajte - ako je bežné - že zastupuje istý farebný odtieň. Odpustite mi tento predpoklad, ale inak sa to nedá. Význam slova "červený" môžete pochopiť len tak, že vidíte červené veci. Inak to nie je možné. Nedá sa to urobiť tak, že sa naučíte jazyk alebo sa pozriete do slovníka. Nič z toho vám nepomôže pochopiť význam slova "červený". V tomto zmysle sa odlišuje od významu výroku. Pravda, slovo "červený" môžete definovať. Treba však veľmi dôkladne odlišiť definíciu a analýzu. Analyzovať môžete len to, čo je zložené, a posledný stupeň analýzy vždy spočíva na bezprostrednej

oboznámenosti s predmetmi, ktoré sú významami jednoduchých symbolov. Sotva treba zdôrazňovať, že sa nedefinuje vec, ale symbol. ("Jednoduchý" symbol je taký, ktorého časti nie sú symbolmi.) Jednoduchý symbol je celkom odlišný od jednoduchej veci. Tie predmety, ktoré sa dajú symbolicky zachytiť len jednoduchými symbolmi, možno nazvať "jednoduché", kým tie, ktoré možno zachytiť kombináciou symbolov, možno nazvať "zložené". Pravda, táto definícia je len predbežná a možno trochu kruhová, ale v tomto štádiu na tom nezáleží.

Povedal som, že slovu "červený" porozumieme len tak, že sa pozrieme na červené veci. Proti tomu môžete namietnuť, že ho môžete definovať napríklad ako "farbu s najväčšou vlnovou dĺžkou". Toto, poviete, je definícia slova "červený" a môže jej rozumieť aj ten, kto nevidel nič červené, ak chápe fyzikálnu teóriu farieb. To však ani v najmenšom netvorí význam slova "červený". Ak výrok "Toto je červené" nahradíte výrokom "Toto má farbu s najväčšou vlnovou dĺžkou," dostanete celkom iný výrok. Ihneď to pochopíte, lebo človek, ktorý nepozná fyzikálnu teóriu farieb, rozumie výroku "Toto je červené", a vie, že je pravdivý, hoci nevie, že "Toto má farbu s najväčšou vlnovou dĺžkou". Naopak, predstavte si osobu, ktorá nikdy nevidela červenú, ale chápe fyzikálnu teóriu farieb a rozumie výroku "Toto má farbu s najväčšou vlnovou dĺžkou", no nerozumie vete "Toto je červené", ako jej rozumejú normálni nevzdelaní ľudia. Preto je jasné, že keď slovo "červený" definujete pomocou spojenia "farba s najväčšou vlnovou dĺžkou", vôbec mu neudelíte jeho skutočný význam; podávate len pravdivú deskripciu, čo je niečo celkom iné, a výroky, ktoré dostaneme pomocou nahradenia, sa odlišujú od tých, v ktorých sa objavuje slovo "červený". V tomto zmysle sa slovo "červený" nedá definovať, hoci ho možno definovať v tom zmysle, že definíciou bude pravdivá deskripcia. Nemôžete ho definovať v zmysle analýzy. Slovníkom sa to darí, lebo v nich sa definujú výrazy jazyka prostredníctvom iných výrazov jazyka, a preto je zjavné, že v slovníkoch sa niekde musí vyskytnúť bludný kruh. Slovník to však dokáže pomocou pravdivých deskripcií.

Objasnil som teda, v akom zmysle je slovo "červený" jednoduchý symbol a výrok "Toto je červené" zložený symbol. Slovu "červený" rozumiete len na základe oboznámenosti s predmetom, kým výroku "Ruže sú červené" rozumiete, ak viete, čo je "červené" a "ruže", hoci ste ho nikdy predtým nepočuli. To je jasným znakom zložených vecí. Je to znak zloženého symbolu, ako aj predmetu označeného zloženým symbolom. To znamená, že výroky sú zložené symboly a fakty, ktoré zastupujú, sú zložené.

Otázka významu slov je plná komplikácií a viacznačností prirodzeného jazyka. Jeden človek nemieni použitím slova to isté čo iný človek. Často som počul, že je to nešťastie. To je omyl. Bolo by osudné, keby ľudia mienili svojimi slovami to isté. Každý styk by bol nemožný a jazyk by bol najbeznadejšou a najneužitočnejšou vecou, akú si možno predstaviť, lebo význam, ktorý pripisujete svojim slovám, musí závisieť od povahy predmetov, s ktorými ste oboznámení. Keďže rôzni ľudia sú oboznámení s rôznymi predmetmi, nedokázali by sa spolu rozprávať, kým by svojim slovám nepripísali rozdielne významy. Museli by sme hovoriť len o logike (to nie je celkom nežiaduci výsledok). Všimnime si slovo "Piccadilly". My, ktorí sme oboznámení s Piccadilly, pripisujeme tomuto slovu celkom iný význam ako ten, kto nikdy nebol v Londýne. Keď si predstavíte, že cestujete po iných krajinách a rozprávate o Piccadilly, budete svojim poslucháčom odovzdávať celkom iné propozície než tie, ktoré máte na mysli. Piccadilly budú poznať ako dôležitú ulicu v Londýne; môžu sa o nej veľa dozvedieť, ale nebudú vedieť to, čo vedia ľudia, ktorí sa po nej prechádzajú. Keby ste trvali na jednoznačnom jazyku, nedokázali by ste ľudom doma povedať, čo ste videli v zahraničí. Bolo by neuveriteľne nevýhodné, keby sme mali jednoznačný jazyk, a teda našťastie ho nemáme.

Analýza nie je to isté ako definícia. Výraz môžete definovať pomocou správnej deskripcie, ale to nie je analýza. Teraz nás zaujíma analýza, nie definícia, takže sa vraciam späť k analýze.

Môžeme formulovať nasledujúce predbežné definície:

Zložky výroku sú symboly, ktorým musíme rozumieť, aby sme rozumeli výroku.

Zložky faktu, na ktorého základe je výrok pravdivý alebo nepravdivý, sú významy symbolov, ktorým musíme rozumieť, aby sme rozumeli výroku.

Nie je to celkom korektné, ale umožní vám to porozumieť, čo mám na mysli. Jeden dôvod nesprávnosti definícií spočíva v tom, že sa nevzťahujú na slová, ako sú "alebo" a "ne-", ktoré sú časťami výrokov, ale nezodpovedá im nijaká časť príslušného faktu. Tým sa budem zaoberať v tretej prednáške.

Tieto definície som nazval *predbežnými*, lebo sa začínajú zloženosťou výrokov, ktorú definujú psychologicky, a pokračujú zloženosťou faktov, hoci je celkom jasné, že pri správnom postupe by sme mali začať zloženosťou faktov. Takisto je zjavné, že zloženosť faktov nie je ničím výlučne psychologickým. Ak sa v astronomickom fakte Zem pohybuje okolo Slnka, stretávame sa s pravou zloženosťou. Nejde o to, že vy ho pokladáte za zložený, ale ide o pravú objektívnu zloženosť, a preto by správnym postupom bolo začať

zloženosťou sveta a dospieť k zloženosti výroku. Jediný dôvod na opačný postup spočíva v tom, že vo všetkých abstraktných záležitostiach sa jednoduchšie uchopujú symboly. Pochybujem však, či zloženosť v tom fundamentálnom objektívnom zmysle, keď na začiatku stojí zloženosť faktov, je vôbec definovateľná. Nemôžete analyzovať zloženosť v tomto zmysle. Musíte ju len uchopiť - aspoň si to myslím. Okrem kritérií, aké som uviedol, sa o tom nedá nič povedať. Ak teda nemôžete podať skutočnú analýzu veci, je vo všeobecnosti najlepšie hovoriť o nej bez nároku na presnú definíciu.

Možno uviesť, že zloženosť sa v podstate týka symbolov alebo že je v podstate psychologická. Nemyslím si, že niektoré z týchto stanovísk sa dajú vážne obhajovať, ale človek sa s nimi stretáva a pokúša sa zistiť, či by fungovali. Nemyslím si, že fungujú. Keď sa v siedmej prednáške dostaneme k princípom symbolizmu, pokúsím sa vás presvedčiť, že v logicky správnej symbolike bude vždy vystupovať nejaká štruktúrna identita medzi faktom a jeho symbolom a že zloženosť symbolu veľmi tesne korešponduje so zloženosťou faktov, ktoré symbolizuje. Takisto, ako som už povedal, je bezprostredne jasné, že nie uchopenie faktu je zložené, ale objektívne zložený je sám fakt, napríklad že dve veci sú v istom vzťahu - napríklad, že toto je naľavo od tamtoho. Fakt, že dve veci sú v istom vzťahu, alebo akékoľvek tvrdenie tohto druhu, je zložený sám osebe. Budem preto v budúcnosti predpokladať, že vo svete existuje objektívna zloženosť a že sa odráža v zloženosti výrokov.

Pred chvíľou som hovoril o veľkých výhodách, ktoré získame z nedokonalosti jazyka, z toho, že všetky naše slová sú viacznačné. Teraz by sme si mali všimnúť, aký by mal byť logicky dokonalý jazyk. V logicky dokonalom jazyku zodpovedajú jednotlivé slová výroku zložkám príslušného faktu. Netýka sa to slov ako "alebo", "ne-", "ak", "tak", ktoré majú inú funkciu. V logicky dokonalom jazyku existuje pre každý jednoduchý predmet jedno slovo a nie viac. Všetko, čo nie je jednoduché, je vyjadrené zloženinou slov, ktorá je, pravda, odvodená zo slov pre jednoduché veci, z ktorých sa zložená vec skladá, z jedného slova pre každú jednoduchú zložku. Jazyk tohto druhu bude analytický a na prvý pohľad ukáže logickú štruktúru tvrdených alebo popieraných faktov. Jazyk tohto druhu obsahuje *Principia Mathematica*.⁵ Tento jazyk má len syntax a nemá nijaký slovník. Okrem toho, že mu chýba slovník, myslím si, že je celkom pekný. Keď k nemu pridáte slovník, môže sa stať logicky dokonalým jazykom. Prirodzené jazyky nie sú logicky dokonalé v tomto zmysle, a pokiaľ majú slúžiť potrebám každodenného života, ani nemôžu byť logicky dokonalé. Keby sa logicky dokonalý jazyk skonštruoval, bol by nielen neúnosne nudný, ale vzhľadom na jeho slovník by bol z veľkej časti súkromný pre jedného hovorcu. To znamená, že všetky mená, ktoré by

hovorca používal, boli by preňho súkromné a nemohli by sa dostať do jazyka iného hovorcu. Pre dôvody, ktoré som už v tejto prednáške spomenul, by neobsahoval vlastné mená Sokrata, Piccadilly alebo Rumunská. Zistili by ste, že takýto jazyk by naozaj bol veľmi nevhodný. Jeden z dôvodov, prečo je logika ako veda zaostalá, spočíva v tom, že potreby logiky sa výrazne líšia od potrieb bežného života. Jazyk potrebujeme v oboch prípadoch a, žiaľ, ustúpiť musí logika, nie bežný život. Budem však predpokladať, že sme zostrojili logicky dokonalý jazyk a že sme stanovili okolnosti, za akých ho možno použiť. Teraz sa vrátim k otázke, ktorou som chcel začať, t.j. k analýze faktov.

Najjednoduchšie fakty, ktoré si možno predstaviť, sa skladajú z toho, že konkrétna vec má nejakú vlastnosť. Príkladom je fakt "Toto je biele." Takéto fakty treba chápať v osobitnom zmysle. Nechcem, aby ste uvažovali o kúsku kriedy, ktorý držím, ale o tom, čo vidíte, keď sa na ňu pozriete. Tvrdenie "Toto je biele" zachytáva taký jednoduchý fakt, aký sa len dá uchopiť. Ďalšie najjednoduchšie fakty sú tie, v ktorých vystupuje vzťah medzi dvoma faktmi,^h napríklad "Toto je naľavo od tamtoho". Za nimi nasledujú fakty, ktoré obsahujú ternárny vzťah medzi tromi jednotlivinami. (Roycov príklad: "A dal B C.") Dostanete teda vzťahy, ktoré vyžadujú najmenej tri argumenty - nazývame ich ternárne vzťahy; vzťahy, ktoré vyžadujú štyri argumenty, nazývame kvaternárne atď. Existuje nekonečná hierarchia faktov - fakty, ktoré sa skladajú z predmetu a vlastnosti, fakty s dvoma predmetmi a vzťahom, tromi predmetmi a vzťahom, štyrmi predmetmi a vzťahom atď. Celá táto hierarchia tvorí to, čo nazývam *atomárnymi* faktmi; a sú to najjednoduchšie fakty. Možno medzi nimi rozlíšiť jednoduchšie a zložitejšie, lebo fakty, ktoré obsahujú vlastnosť, sú jednoduchšie ako tie, v ktorých sa vyskytuje napríklad kvintárny vzťah atď. Všetky tieto fakty sú však veľmi jednoduché a nazývam ich *atomárnymi* faktmi. Výroky, ktoré ich vyjadrujú, nazývam *atomárne výroky*.

V každom atomárnom fakte sa vyskytuje zložka, ktorú prirodzene vyjadruje sloveso (alebo v prípade vlastnosti predikát, adjektívum). Táto zložka je vlastnosť alebo binárny, ternárny, kvaternárny... vzťah. Kvôli jednoduchosti môžeme vlastnosť nazvať "unárny vzťah"; ušetríme tak veľa miesta.

Dá sa preto povedať, že všetky atomárne výroky tvrdia vzťahy rôznych rádov. Atomárne fakty obsahujú okrem vzťahu argumenty vzťahu - jeden argument v prípade unárneho vzťahu, dva v prípade binárneho vzťahu atď. Tieto "argumenty", ktoré sú časťou faktov, definujem ako "jednotliviny".

Jednotliviny = argumenty vzťahov v atomárnych faktoch. Df.

To je definícia jednotliviny a chcem ju zdôrazniť preto, že definícia jednotliviny je niečo rýdzo logické. Na základe tejto logickej definície treba rozhodnúť, či táto alebo tamtá vec je jednotlivina. Na to, aby sme porozumeli definícii, nie je nevyhnutné vopred vedieť, že "Toto je jednotlivina" alebo "Tamtá je jednotlivina". Zostáva preskúmať, aké jednotliviny možno vo svete nájsť, ak vôbec nejaké v ňom možno nájsť. Otázka, aké jednotliviny možno nájsť v skutočnom svete, je čisto empirická a pre logika nezaujímavá. Logik nikdy neuvádza príklady, lebo jedným z testov logického výroku je, že o skutočnom svete nepotrebuje vedieť vôbec nič, aby ste mu rozumeli.

Keď namiesto atomárnych faktov budeme hovoriť o atomárnych výrokoch, slovo vyjadrujúce unárny vzťah sa nazýva "predikát" a slovo vyjadrujúce vzťah vyššieho rádu je vo všeobecnosti slovesom, niekedy samostatným slovesom, niekedy celou frázou. V každom prípade sloveso predstavuje podstatný nerv vzťahu. Ostatné slová, ktoré sa vyskytujú v atomárnych výrokoch, teda slová, ktoré nie sú predikátmi ani slovesami, možno nazvať subjektmi výroku. Unárny výrok bude mať jeden subjekt, binárny dva atď. Subjekty výroku sú slová vyjadrujúce argumenty vzťahu, ktorý je vyjadrený výrokom.

Jediný druh slov, ktoré môžu zastupovať jednotliviny, sú *vlastné mená*. Celá problematika vlastných mien je pomerne zvláštna.

Vlastné mená = slová pre jednotliviny. Df.

Definíciu som uviedol, hoci v prirodzenom jazyku zjavne neplatí. Je pravda, že ak sa pokúsíte zistiť, ako máte hovoriť o jednotlivinách, uvidíte, že nikdy nemôžete hovoriť o konkrétnej jednotlivine inak, len prostredníctvom vlastného mena. Všeobecné slová môžete použiť iba v podobe deskripcie. Ako možno atomárny výrok vyjadriť slovami? Atomárny výrok sa zmieňuje o skutočných jednotlivinách: neopisuje ich, ale skutočne ich pomenúva. Pomenovať ich však môžete len menami. Preto ihneď vidíte, že okrem vlastných mien žiadna iná časť reči nedokáže zastupovať jednotlivinu. Azda sa zdá trochu čudné, že bodku, ktorú urobím na tabuli, nazvem "John". Budete prekvapení, ale ako inak budete vedieť, o čom hovorím? Ak poviem "(Tá) bodka, ktorá sa nachádza na pravej strane, je biela",^j vyslovil som výrok. Ak poviem "Toto je biele", uviedol som celkom iný výrok. Slovo "to-to" môžeme primerane použiť, ak sme všetci prítomní a bodku môžeme vidieť. Keby som však o nej chcel hovoriť zajtra, bude pohodlné pokrstiť ju a nazvať "John". Inak sa o nej nemôžete zmieniť. O *nej* samej sa nemôžete zmieniť inak, iba prostredníctvom mena.

Pre mená v jazyku - napríklad "Sokrates", "Platón" atď. - platí, že pôvodne mali zastupovať jednotliviny. V každodennom živote však pripúšťame ako jednotliviny také veci, ktoré nimi nie sú. Mená, ktoré bežne používame, napríklad "Sokrates", sú v skutočnosti skratkami za deskripcie. A nielen to: navyše neopisujú jednotliviny, ale komplikované systémy tried a sérií. Meno v úzkom logickom zmysle, podľa ktorého platí, že významom mena je jednotlivina, možno aplikovať len na jednotlivinu, s ktorou je hovorca oboznámený, lebo nemôžete pomenovať to, s čím nie ste oboznámení. Spomeňte si, že keď Adam pomenúval zvieratá, prichádzali jedno po druhom pred neho, oboznámil sa s nimi a pomenoval ich. Nie sme oboznámení so Sokratom, a preto ho nemôžeme pomenúvať. Keď používame slovo "Sokrates", v skutočnosti používame deskripciu. Našu myšlienku vystihuje napríklad použitie výrazu "(ten) Platónov učiteľ"; "(ten) filozof, ktorý vypil boľehlav" alebo "(ten) človek, o ktorom logici tvrdia, že je smrteľný", ale toto meno nepoužívame ako meno v pravom zmysle slova.

Preto je ťažké uviesť príklad mena v striktnom logickom zmysle. Jediné slová, ktoré sa používajú ako mená v logickom zmysle, sú výrazy ako "toto" a "tamto". Slovo "toto" možno použiť ako meno, aby zastupovalo jednotlivinu, s ktorou sme v danej chvíli oboznámení. Hovoríme "Toto je biele". Ak súhlasíte, že "Toto je biele", pričom ako "toto" máte na mysli to, čo vidíte, používate slovo "toto" ako vlastné meno. Ak sa však pokúsíte uchopiť propozíciu, ktorú vyjadrím slovami "Toto je biele", nepodarí sa vám to. Ak máte na mysli tento kúsok kriedy ako fyzický predmet, nepoužívate vlastné meno. Výraz "toto" je vlastné meno len vtedy, keď ho použijete striktno tak, že zastupuje skutočný zmyslový predmet. A v tom spočíva aj veľmi zvláštna vlastnosť týchto vlastných mien, t.j. že zriedkavo znamenajú to isté v dvoch rôznych okamihoch a neznamenaajú to isté pre hovorca a poslucháča. Ide o *viacznačné* vlastné meno, ale aj napriek tomu je vlastným menom a možno len o tejto jedinej veci si dokážem predstaviť, že sa správne a logicky použije v tom zmysle, v akom som hovoril o vlastných menách. Vlastné mená v tomto zmysle sú dôležité pre logiku, nie pre bežný život. V logickom jazyku predloženom v *Principia Mathematica* sa nevyskytujú žiadne vlastné mená, lebo sa nezaujímame o konkrétne jednotliviny, ale len o všeobecné jednotliviny, ak to takto môžem povedať.

V tomto ohľade sú jednotliviny na rozdiel od ostatných druhov predmetov, ktoré musíte vziať do úvahy pri inventarizácii sveta, zvlášť v tom, že každá z nich je nezávislá a celkom samostatne subsistuje. Má taký druh samostatnej subsistencie [self-subsistence], ktorý sa bežne pripisuje substanciám, s tým rozdielom, že jednotlivina zvyčajne pretrváva veľmi krátko, kým

trvá naša skúsenosť. To znamená, že každá jednotlivina, ktorá existuje na svete, nijako logicky nezávisí od inej jednotliviny. Každá z nich by sa mohla stať celým univerzom; je len empirickým faktom, že to tak nie je. Niet dôvodu, prečo by ste nemohli mať univerzum pozostávajúce z jednej jednotliviny a ničoho iného. To je zvláštnosť jednotlivín. Analogicky, aby sme rozumeli menu jednotliviny, je nevyhnutné len to, aby sme s ňou boli oboznámení. Keď ste s jednotlivinou oboznámení, tak úplne, adekvátne a kompletne menu rozumiete a nijaká ďalšia informácia sa nevyžaduje. Nijaká ďalšia informácia o faktoch, ktoré sú pravdivé o tejto jednotlivine, by vám nepomohla lepšie pochopiť význam mena.

Diskusia

Pán Carr: Domnievate sa, že existujú jednoduché fakty, ktoré nie sú zložené. Sú všetky komplexy zložené z jednoduchých entít? Nie sú jednoduché entity, ktoré sú časťou komplexov, takisto zložené?

Pán Russell: Nijaké fakty nie sú jednoduché. Pokiaľ ide o vašu druhú otázku, to je, pravda, problém, o ktorom sa možno hádať či je nevyhnutné, že analýza odhalí jednoduché zložky, ak je vec zložená. Domnievam sa, že sa dá predpokladať, že zložené veci možno analyzovať *ad infinitum*, a že nikdy sa nedostanete k jednoduchým entitám. Nemyslím si, že je to pravda, ale určite sa o tom môžeme dohadovať. Myslím si, že komplexy - nerád hovorím o komplexoch - sa skladajú z jednoduchých entít, ale pripúšťam, že je to zložitý argument, a analýza by mohla pokračovať donekonečna.

Pán Carr: Keď ste vec nazvali zloženou, nezamýšľali ste tým, že naozaj existujú jednoduché entity?

Pán Russell: Nie, nemyslím si, že to z toho *nevyhnutne* vyplýva.

Pán Neville: Nie je mi jasné, že výrok "Toto je biele" je jednoduchší ako výrok "Toto a tamto má tú istú farbu".

Pán Russell: To patrí k problémom, na ktoré som nemal čas. Spomenutý výrok môže byť rovnaký ako výrok "Toto a tamto má tú istú farbu". Biela sa môže definovať ako farba "tohto" alebo veta "Toto je biele" znamená "Toto má totožnú farbu s tamtým", pričom farba "tamtoho" je akousi definíciou bielej. Môže to tak byť, ale niet osobitného dôvodu domnievať sa, že to tak je.

Pán Neville: Existujú iné unárne vzťahy, ktoré by boli lepšími príkladmi?

Pán Russell: Myslím si, že neexistujú. *Apriórne* je celkom zrejmé, že týmto trikom sa môžete zbaviť všetkých unárnych vzťahov. Keby som mal čas, povedal by som vám, že sa môžete zbaviť binárnych vzťahov a redukovať ich na ternárne atď. Nie je však osobitný dôvod predpokladať, že

takto sa svet začína, že začína vzťahmi n -tého rádu namiesto vzťahov prvého rádu. Nemôžete ich redukovať smerom dolu, ale môžete ich redukovať smerom hore.

Otázka: Ak sa vlastné meno "toto" mení od jedného použitia k druhému, ako možno formulovať akýkoľvek argument?

Pán Russell: "Toto" môže trvať počas jednej alebo dvoch minút. Urobil som túto bodku a krátko som o nej hovoril. Mal som na mysli, že sa často mení. Ak argumentujete rýchlo, môžete to vybaviť, kým zmizne. Myslím si, že veci trvajú konečný čas, počas niekoľkých sekúnd alebo minút a podobne.

Otázka: Nemyslíte si, že vzduch na ňu vplýva a mení ju?

Pán Russell: Na tom nezáleží, pokiaľ nemení jej vzhľad tak, že budete mať iný zmyslový údaj.

(pokračovanie)

Z anglického originálu preložil *Marián Zouhar*

POZNÁMKY

¹ Na tomto mieste pokladám Sokrata za "jednotlivinu". Čoskoro však uvidíme, že tento názor treba upraviť.

² O negatívnych faktoch sa bude hovoriť v inej prednáške.

POZNÁMKY PREKLADATEĽA

* *Filozofiu logického atomizmu* tvorí osem prednášok, ktoré Russell predniesol v knižnici dr. Williamsa v Gordon Square v Londýne od 22. januára do 12. marca 1918. Prvýkrát boli publikované v rokoch 1918-1919 v časopise *The Monist* (ročník 28, október 1918, 495-527; ročník 29, január-júl 1919, 33-63, 190-222, 345-380) a neskôr sa stali súčasťou zborníka Russellových logicko-epistemologických statí *Logic and Knowledge. Essays 1901-1950*, zostavil Robert Charles Marsh, George Allen and Unwin, London 1956, 177-281. Prekladal som podľa tohto vydania. V tomto ročníku *Organonu F* postupne vyjde preklad všetkých ôsmich prednášok.

^b Toto je Russellov predslov, ktorý napísal roku 1918 pre vydanie *Filozofie logického atomizmu* v časopise *The Monist*. Ludwig Wittgenstein bol v tom čase na fronte prvej svetovej vojny.

^c *The Principles of Mathematics*, Cambridge University Press, Cambridge 1903.

^d Termín "fact", "fakt", Russell používa v tejto práci v niekoľkých významoch. Len jeden z nich je však relevantný pre logiku a ontológiu, kým ostatné majú viac-menej hovorový charakter ("faktom je", "fakticky"...). Preto len tieto technicky dôležité výskyty slova budem prekladať výrazom "fakt" a ostatné nahradím vhodným ekvivalentom.

^e Anglicky "belief". Bolo by zrejme vhodnejšie použiť termín "presvedčenie", aby sa zamedzilo nežiaducim, najmä náboženským konotáciám, ale kvôli niektorým kontextom som sa rozhodol používať slovo "viera". Angličtina rozlišuje medzi "belief" a "faith", pričom len druhé slovo má náboženský význam, ktorý Russell nemá na mysli.

¹ Výrazy "mention" a "to mention", "zmienka", "zmieniť (sa)", Russell nepoužíva v zmysle, aký nadobudli neskôr, keď sa zaviedol rozdiel medzi použitím a zmienením výrazu (use/mention distinction). Podľa tohto nového chápania, keď sa výraz vo vete *použije*, veta je o tom, na čo sa výraz vzťahuje, keď sa však vo vete o výraze *zmienime*, veta je o tomto výraze. Russell však hovorí, že výraz, veta, sa zmieňuje o predmetoch a faktoch.

* *Principia Mathematica*, 3 zväzky, Cambridge University Press, Cambridge 1910-1913.

^b Tu je zrejme tlačová chyba; správne by malo byť: "vzťah medzi dvoma predmetmi".

¹ Russell spomína *najmenej* tri argumenty pravdepodobne preto, že niektorý argument vzťahu môže byť zložený, napríklad "*A a B* dali *C D*". Takýmto spôsobom možno donekonečna konjunktívne alebo disjunktívne komplikovať argumenty vzťahu.

¹ Výraz "tá" uvedený v zátvorke má naznačiť, že v angličtine by sa tam vyskytoval určitý člen. Určitý člen má v Russellovej teórii deskripcií významnú úlohu, lebo okrem iného indikuje jedinečnosť referencie výrazu. Pokiaľ nebude zo slovenského výrazu pre určitú deskripciu zrejme, že referuje jedinečne, použijem zámená v tomto neostenzivnom zmysle (ako indikátory jedinečnosti). Tam, kde jedinečnosť naznačujú slová ako "jediný", "prvý", "posledný", "piaty" atď., zámená vynechám.